

ДРАГАН СИМЕУНОВИЋ

ОПРОШТАЈ ОД ЕРОТИКЕ

(Обећано Николи Милошевићу)¹

Својевремено много нападана књига Николе Милошевића „Кутија од ораховог дрвета”, објављена 2003. године, представља и по зачудној форми, а још више по основној пишчевој намери, за наше прилике одиста раритетно дело, исповест о ономе о чему би заправо требало ћутати ваљда већ из простог разлога што о томе углавном сви ћуте – исповест која и јесте и није аутобиографско дело, и која би могла с правом носити наслов „О тамној страни душе”.

Део јавног неразумевања које је пропратило појаву ове књиге је увелико ослоњен на пословичну балканску завист, а други део тог неразумевања, односно немања жеље да се разуме, израз је ускогрудог недозвољавања права на креативну вишедимензионалност онима који могу бар покушати да је испоље. И једно и друго је водило пребрзом закључивању о овој књизи као лошем еротском штиви. Томе зацело доприносе снажне еротске слике којима обилује почетак књиге, па се морамо запитати бар две ствари у суочавању са таквим мишљењима – прво, да ли су такви (прави или усмени) „критичари”, мимо овде распрострањеног лошег обичаја, читали књигу даље од њеног почетка, и друго, да ли су је уопште разумели, будући да је за њено разумевање потребно извесно филозофско, па и теолошко образовање.

---

¹ У једном од разговора са Николом Милошевићем 2004. године, у коме је исказивао немало огорчење због веома широке, негативно интониране критике његовог романа *Кутија од ораховог дрвета*, о коме сам мислио другачије од већине, замолио ме је да запишем своје мишљење о тој књизи и да га објавим бар петнаест година након његове смрти. Обећао сам и ево то и чиним.

Јер, ова књига је заправо кјеркегоровски трактат о смислу, и још више о садржају живљења, један велики знак питања посвећен себи и животу, питања које носе у себи сви, које махом откривају млади људи а које до старости попут огромног крста толико притисне њихова плећа да угуши сваку њихову радозналост.

Код Николе Милошевића то није био случај. Кроз ову књигу његов дух са младалачким жаром наоко мирно трага не за смислом љубави према супротном полу и Богу као код Кјеркегора, већ за смислом самог постојања и суштином онога што зовемо живот, а што је заправо оличена патња због свега и у свему, сем у оној мери у којој му ми одузмемо димензију бола и празнине.

Трпљење, заправо непрекидна адаптација живота, јесте човекова судбина. Док ствари, на њихову срећу, не морају да буду посвећене покушају боље егзистенције, човек пак стално тежи томе и покушава да ту приближеност бољем садржају живљења оствари на све могуће начине, а тек сасвим изнимно примерено својим могућностима и, нарочито, околностима.

Колико је велик значај околности у нашим животима илуструју нам управо еротске слике из воза у Милошевићевом роману, који је ништа друго до сâм живот који пролази и одлази, у који ускачемо и у коме, што случајем што хотимице, углавном доживљавамо понешто Мало, проглашавајући га потом Великим. Јунак ове књиге је фасциниран пролазношћу бића а непролазношћу ствари, притиснут јасним одговором који му шаље једна вечна мутна светилка на перону живота. Упитаност јунака пред метафизичким доживљајем себе прво као пасивног, а потом и активног еротомана који се градуелно одриче својих страсти ради промишљања о Богу, упућује на значајне дистанце између овог Милошевићевог дела и Кјеркегоровог *Дневника заводника* (у крајњем и *Или-или* у целини). Док Кјеркегор показује како постоје различити степени љубави, од чулне као најниже па све до љубави према Богу као највише, Никола Милошевић то и не покушава. Задатак његовог дела јесте предочен делом у кјеркегоровској форми, али је само наоко сличан Кјеркегоровом науму.

Он у маниру најбољих егзистенцијалиста трага за одговорима на питање шта живот чини животом, колико је он утабана стаза а колико чудо, шта чудо чини чудом и није ли највећа моћ садржана у могућности брисања онога што је било као да никада није било. Жivotу као највећем чуду и моћи живљења Никола Милошевић супротставља моћ Бога искушавајући Господа, на разне начине уобличеним питањем – може ли он учинити да нешто што је било не буде, односно да није било. Ова контемплативна рукавица је тиме бачена у лице низу филозофа и теолога који су тврдили

да Бог може све, сем да учини да није било оно што је било. Ослонац ауторовој побуни против такве визије Бога лежи у филозофско-теолошким разматрањима Лава Шестова – ако Бог то не може, онда он није свемогућ, па се поставља питање да ли је уопште Бог.

Мада неким може изгледати као богохулна, ова ауторова превелика запитаност, која практично прожима цело дело да би се на крају претворила у његов крешендо, јесте уједно и те како на трагу оног најбољег и најразвијенијег у хришћанској традицији, заправо у оном њеном најсмелијем делу који је хришћански утемељену филозофску мисао вукао напред и стварао јој не само нове просторе друштвеног дијалога већ и рађао нове разлоге за оцене о њеној занимљивости и потреби њеног прихватања.

Занимљиво је структурно ткање ове књиге. Аутор делом користи Еделову технику тока свести, али ипак понајвише свој добро препознатљив стил мишљења преточен у литерарну форму. Он прво потпуно упија пажњу читаоца саблажњивим еротским сценама, којима зарад јачег контраста супротставља врло патријархалну позадину родитељске бриге, да би нас корак по корак водио ка свом главном питању о моћи и немоћи Бога.

То питање о Богу, присутно на почетку тек у форми мизансцена ситуационог друговања са руским емигрантом, постепено ојачава, да би на крају књиге покривена еротика била потпуно одгурнута у страну а то питање остало огољено и уперено право ка нама, и то с пуним правом, будући да је оно наше колико и ауторово.

Наши испади из тзв. нормалности живљења не могу се протумачити другачије до као покушај самопомоћи у борби да преживимо ту захваћеност животом који попут Милошевићевог воза тутњи и пролази својим путем, чинећи нас све време само пасивним путницима без обзира да ли смо на папучици вагона, у ходнику, или у купеу првог разреда, и нарочито сасвим независно од тога да ли смо и колико смо тим својим местом задовољни.

Еротске сцене из Милошевићевог воза симболишу човеков напор да учини нешто више од свог живота и од себе у њему, да то обично, једнолично путовање оплемени неким својим креативним чином. Чак и када немају никакву уметничку вредност и када су на нивоу баналности, такви напори нам помажу да преживимо одурну досаду свакодневице и неподношљиву мисао о пролазности и празноћи живљења, баш како тврди и стара немачка пословица: „Човек мора да учини дневно пар ситних глупости да би лакше поднео живот.”

Осећање узалудности које се јавља као резултат већине тих напора не траје предуго, јер баш тиме што нас ужасава оно буди у нама потребу за додатним, снажним доказом имања нашег печата

на току и трајању Живота као доказа активног живљења, што је, како је аутор добро приметио, углавном најлакше пронаћи у сфери нагона.

Све ауторове еротске слике оличење су нечег непоновљивог, зато његов јунак и кад тежи да их понови не успева, бар не на исти начин. Чаролија се не понавља, јер тиме губи на својству чаробног. Чаробно је чаробно и зато што је непоновљиво. Све велике ствари догодиле су се само једанпут или никад. Рецимо живот.

Пишчеве дилеме о приличним и неприличним страстима су заправо наше дилеме исплетене дугим плетивом цивилизацијског лицемерја. На питање има ли приличних страсти ако су неке неприличне најбоље се може одговорити сазнањем да су, по свему судећи, кад-тад и било где изгледа све приличне.

На прожетост овог дела бојом егзистенцијализма указује много штошта, нпр. ауторова реченица „омамљеност је права реч”. То својство живљења и осећање човека баченог у живот скромног путника још нико, колико је бар мени познато, није тако кратко и снажно дефинисао. Омамљеност животом. Омамљеност Малог бића Великим, наизглед блиским и драгим величанственим Животом који траје, а нас заљубљене у њега само привремено прихвата, носи па одбацује или потири. Заправо, тај однос човека и живота је најеротичније место у Милошевићевом делу. Омамљеност је узрокована нашом жудњом и љубављу према животу самом, разумљивој потреби да будемо што ближи и активнији с оним кога волимо, и с оним што волимо.

Посебну димензију еротичности везе између Човека и Живота представља уплитање политике, јер у свакој љубави, нарочито неузвраћеној, има неко трећи који све квари бар једној страни.

Демонска визија политике коју пред читаоца подастире аутор оснажена је примерима зла која чини Политика, да би човека спречила да се приближи вољеном бићу и одговарајућем животу.

Преплет политике и еротике служи аутору да уђе у зоне егзистенцијалног промишљања разноврсности, борбе и узајамног требања полова.

Цела књига има и ту димензију, много лакшу и уочљиву од пређашње. Ако јунак оличава мушки пол у целини, онда би се на крају књиге тим поводом могло рећи – користио је жене и оне су користиле њега. Исто тако лако као и он, без поздрава и наставка. И није ли живот онда трен? Ако јесте, онда он не може бити ништа друго до трен, трен доживљаја. Живот је доживљај сам. Отуда је сваком постављено питање – колико смо онда живота имали? Јунак ове приче је желео да живи више, просветљен том спознајом која мутно али трајно допире из перонске лампе као симбол трајности

живота и пролазности живљења о којој нам Живот шкрто и смутно дојављује. Он нас не вара. Не прећуткује нам извесност нашег краја и узалудност живљења, али баца нам толико светла на то питање колико смо ми вољни да видимо и онда када смо заинтересовани да приђемо мутној светиљци нашег животног колосека.

Ни мушице у тој светиљци нису ту случајно. Оне су, као и ми, мрва пролазности, а светиљка је као и живот трајна појава, док ми нисмо ни ствари ни појаве, већ нешто између што ничем и ником, поручује аутор, трајно не припада, нити нам ишта и ико трајно припада, живот понајмање. Ко је у целој тој причи жив, јунак романа или светиљка, и шта је живот ако му је смисао у кратко-трајању? Аутор се опредељује за далеко ређи став од онога који се може наћи у литератури о филозофији живота, а то је да је сав живот и његова укупна вредност заправо у доживљају који створимо у мери у којој то можемо.

Присутност егзистенцијалне потке овог дела препознатљива је у сартровској мучнини коју осећа јунак, мада је то код њега, за разлику од Сартра, нешто што осећа тек након својих еротских доживљаја. Уз то, сасвим иде уз ово поднебље својеврсна димензија егзистенцијализма у форми гриже савести у скоро патријархалном покајању. Кајемо се не због сексуалног доживљаја, већ зато што смо се усудили да живимо мимо тока судбине. Заправо зато што смо се усудили да живот креирамо мимо Бога. Несумњиво, писац ауторство доживљаја види као посебан квалитет живљења!

А Бог, пита се јунак, ако је одиста Бог, да ли спава, и зашто спава кад већ Ђаво никада не спава. Заправо, Бог никада не спава, али нам се понекад чини да спава јер је зло јаче. Моћ зла се огледа у његовој сталној могућој присутности у нашим животима. Добро је ретко па га, као и све друге ствари, више ценимо од оних свеприсутних.

Након задовољења нагона, некад сексуалног, некад након онога за храном, долази политика. Логично за простор и политички неуротично време у које је аутор сместио радњу овога дела. Време које би могло бити, и умногоме и јесте, време садашње.

Аутор на једном месту виспрено констатује да народ на револуције нагони мржња према буржоазији, а не љубав према пролетаријату. То је у крајњем и потпуно тачна дијагноза управо нашег политичког менталитета. Ми у политици никада нисмо за неког, већ против неког. Бивајући против некога, само изгледа као да смо за друге. Ми смо заправо толико против некога да дијалектички узев и јесмо за друге и онда када то нећемо. То што ти други имају стварну корист од тога, нама није битно. Ми као народ знамо – нека изгледа како хоће, а ми смо само и увек против некога и нечега.

Разуме са да притом лукаво користимо по нас могуће позитивне ефекте те илузије. Таква је политичка судбина неких људи и народа, нарочито оних који су непросвећени – знају шта неће, а још увек нису досегли ниво знања о томе шта би хтели.

Хтети – не хтети, нешто је још увек у равни нагонске реакције препознавања лошег. За препознавање доброг потребни су разум, знање и вера. Можда чак и љубав и нада. Додуше, могућ је и наш другачији избор, али онда из страха због претње. Дакле, опет као нагонски чин.

Импресивна су ауторова размишљања о злочину као пратиоцу не само политике и рата већ и сваке победе у животу. Ако је живот борба, не боримо ли се ми онда стално са околином, урачунавши ту и ближње? Не побеђујемо ли ми (на шта указују грижа савести и покајање јунака) и оне које највише волимо – попут оца и мајке? Једино што нико никад није успео победити јесте Живот. Не смрт, већ баш Живот. Смрт понекад и победимо, преваримо, одложимо. То у крајњем није ништа друго до један трен, мада је јединствен доживљај у нашем животу. Живот је ипак целина, море бесконачног и непознатог, непојмљиво као Бог сам. Отуда се и правимо да смо га, једнако као и Бог препознали. На ауторово питање јесмо ли, и колико је то био трен, дакле доживљај, свако остаје без одговора.

Мада у другом плану, веома вредна пажње су и ауторова размишљања, у форми цртица, о правима победника. Зацело је највеће од свих права – право победника на илузију савршенства о себи, коју побеђени морају не само да признају већ и да искрено доживљавају и да је нарочито прилежно распростиру као истину. То није ништа друго до врх савршености сваког терора. Натерати друге да претворе свој живот у бесмислену и понижавајућу веру о савршености злочинаца који њима владају доказ је да је терор најсавршенији облик насиља. Ту, у тој систематичности стварања и одржавања деградирајуће самообмане као Велике лажи о смислу живота, оличене у некој наметнутој а тобоже радо и страсно општеприхваћеној идеји, јесте корен терора као насиља неке и нечије власти.

Топли породични портрети окачени су на посебним зидовима ауторовог сећања. Несклад добрих људи и разбијена породична заједница симболизују стање целог народа коме припада јунак ове књиге. И то без наде на сједињење, са ирационалним, словенским трошењем живота на гложење наоко раздвојених, а заправо завадом спојених све до смрти.

Ако је тачно што каже Лукијан Мушицки, да је „раван себи био људски род и јест”, онда смо ми у крајњем сви још увек не само

у мислима мржње већ и у стварним нападима лаки једни на друге, у крајњем ништа друго до духовни канибали.

Доказ егзистенцијалистичког тона овог дела су и мисли о томе да је човек у својој бити заправо дубоко незахвалан, да васпитање није ништа друго до врхунац лицемерја.

Слутити то аутор када каже „добро поживи онај ко се сакрије”. Сакрити се и излазити ван скровишта по доживљај хране, секса, живота самог. Али напољу, ван скровишта, одмах их сачекује политика. Можда Србе више од многих других народа.

Словенска сценографија ове књиге, у којој руска филозофија и теолошка мисао помажу младом Србину да боље појми живот, омогућује (не)наглашен став (тезу) аутора да је трајна судбина Срба да буду разапети између локалних жена и светске политике. Тиче их се веома и једно и друго. Ако ништа, и од једног и од другог их је страх.

Страх је јарка боја живота. Колико је мрачан доживљај страха у политици (што нам често показује аутор кроз јунакове авантуре), толико је, рецимо, еротски доживљај, уопште свака скривена жудња, оплемењена и увећана страхом.

То што јунак запажа да истина може имати и најчешће има мутан сјај, потиче од чињенице да чешће спознајемо истину о лошем него о добром, што је, уосталом, сразмерно количини зла и добра у нашим животима. Истина о лошем увек мање сија јер изостаје радост која додатно обасјава доживљај открића.

Опори ауторов хумор, понекад на самој ивици цинизма, може да делује и привлачно и одбијајуће, зависно од структуре читаоачеве личности и (не)припремљености на то.

Закупљеност главне личности романа собом и својим душевним стањима њу не спречава да живи и повремено буде херој. Импресионира спремност јунака на суочавање са злом као последица уверења да се човек мора сам изборити са злом у свету и у себи ако је божанска моћ ичим ограничена. Ова мисао о Богу „који не може све” има извесну резонанцу у Његошевој *Лучи микроkozма*, коју аутор свакако има у виду.

Мада аутор оставља отвореним питање шта је тачно, да ли то да Бог може да учини да не буде оно што је било, или пак да имамо само једног немоћног Бога, он ипак сугерише да бар у људској заједници, коју он добро познаје, Ђаво још увек води главну реч.

Ако је, као што каже Хегел „чудо насиље над природном везом ствари”, онда је сасвим тачна ауторова тврдња да је природна веза заправо нужност и да ту лежи корен сваког зла. Ко још међу нама не жели чудо, дакле насиље. Насиље је у темељу човекове природности, а сви покушаји да се природности одрекнемо показали

су се узалудним. Штавише, што смо више нагоњени ходом цивилизацијског лицемерја о ненасиљу причали, то смо више као врста чинили све страшнија насиља. Век за нама је век најстрашнијих, чак и светских ратова, као и неколико стотина мањих, време највећих жртава и најмасовнијег насиља у историји човечанства, а уједно је то и век када су створене две светске организације народа уједињених зарад вечног мира, век када су просуте толике речи о миру и ненасиљу и добру. Па и овај нови век обележен је ходом ужасног насиља, и моћних, и њихових без њих немоћних пулена.

Чињење насиља је, по свему судећи, доказ виталности и моћи који се не да одстранити из Живота било појединца било човечанства. Можда зато аутор и тврди да историја таква каква је нема смисла и да би историју било могуће оправдати само да је никада није ни било. Но то може само Бог, а њега карактерише, по свему судећи, ако не немоћ онда мања моћ, бар на Земљи, од моћи Злога, или бар мања његова моћ од моћи коју му ми приписујемо прижељкујући заштиту Јаког и Доброг небеског савезника.

Аутор с правом релативизује уобичајени појам тајне тако што то питање заправо оставља отвореним. У те сврхе му служи трагање за сврхом тајновитих порука које примамо од нама непознатих, невидљивих и несазнатљивих сила. То је поље између вере и разума, у коме аутор дозвољава своје јунаку пуну слободу кретања.

Исто тако, вредна је пажње ауторова мисао да је знање не само моћ већ понекад и немоћ. Рецимо, спознаја да нисмо у стању да одлучујемо о свему што ће бити. Али није ли то знак човековог сазревања у његовом сучељавању са Животом? Само децу и незреле људе карактерише omnipotentност, уверење да могу све. Онај ко психички одрасте заправо се сударао са животом и бивао довољно пута поражен да би, за утеху, досегао нешто зрелости изражене у свести о извесности човекове немоћи.

Ауторова размишљања о прекогницији и интуицији служе му за закључак да је све што нам се у животу збило само низ тачака у којима се пресецају две врсте нужности – једна спољашња, друга унутрашња.

Крај књиге је уједно и порука дела – опроштај од еротике, чак и у мислима, исказује стид чистог разума који је полако надјачавао и на крају и надјачао нагоне, разума који нису превладали нагони и страсти и поред њихове повремене надмоћи. Разум је, дакле, оно што је већа утеха од тренутка страсти у животу који је свима патња, ако ни због чега другог онда због могућности успостављања илузије да разрешавајући тајну Бога и његове моћи откривамо не-докучиву тајну Живота.

И на крају још нешто, инспирисано судбином овог дела: важна је претпоставка објективности при оцењивању неког дела, да не познајете аутора и немате (нарочито за ову средину типичну) већ изграђену представу о њему као једнодимензионално креативном бићу. Иначе вам било личност ауторова уколико га исувише добро познајете, било представа, боље речено предрасуда о њему (што је чешћи случај), неминовно заклања његово дело те га отуда ми и нехотице видимо слабије, што је случај са свачим донекле замраченим.